

Liljana JANKOVIČ GROBELŠEK

Planerski in urbanistični projekti – neavtorski pristop in vprašanje sinergije pri sodelovanju

V prispevku je predstavljen pogled na neavtorski pristop pri urbanističnih in planerskih projektih. Vodja projekta vodi celotno delovno skupino, vendar so pomembni tudi koordinatorji vseh sodelujočih, medtem ko je samo avtorstvo pri prostorskem načrtovanju (v nasprotju z avtorstvom pri arhitekturnem projektiranju) mnogokrat ali celo vedno povsem deljeno. Ne samo zato, ker se lahko prostorski projekti skozi postopke sprejemanja precej spremenijo, ampak tudi zato, ker je k sodelovanju pritegnjenih veliko akterjev (projektanti, naročniki in/ali investitorji itn.), ki prispevajo k projektu in ga sooblikujejo. Neavtorski pristop je po izkušnjah osnova za dobro vodenje projekta, za ustvarjanje pogojev za konstruktivno sodelovanje interdisciplinarnih delovnih skupin in vseh preostalih sodelujočih pri projektu. Predstavljena sta dva konkretna primera. Posebno zanimiva je njuna primerjava, saj je v prvem primeru projekt zaradi dobrega sodelovanja med naročniki, investitorji in projektanti ter zaradi kooperativne zainteresirane javnosti pridobil kakovost, v drugem pa je (zaradi in tudi na škodo javnosti) precej izgubil. Za tolikokrat omenjeno nujnost participacije javnosti v projektih ocenjujemo, da je je pravzaprav dovolj. Za sodelovanje javnosti v urbanističnih in planerskih projektih ni ovir, če le javnost pokaže interes. Problem je pogosto na drugi strani – kako pred eno javnostjo (npr. sosedje, neposredno prizadeti) zagovarovati skupni, javni interes.

The article presents the non-author approach to urbanistic and planning projects. The project leader guides the entire project team, yet particular coordinators are also important. Contrary to authorship in architectural projects, in physical planning authorship is often or even always completely shared. Not only because planning projects can change significantly during adoption procedures, but mainly because there are many participating actors (designers, planners, commissioners and/or investors etc.) that are involved in any project's undertaking. Experience proves that the non-author approach is beneficial for good project management and creation of conditions for constructive cooperation within an interdisciplinary working group and with all the other contributing parties. Two tested examples are presented. Their comparison is very interesting, since the first example shows a project where good cooperation between the client, investor and designers, as well as willing interested public, conditioned quality improvements, while the second (because of the public and consequently against its interests) diminished its quality significantly. Our judgement is that the quantity of the often mentioned necessity of public involvement is actually sufficient. There are no obstacles for public participation in urbanistic and physical planning, as long as the public is interested. Troubles are often triggered elsewhere – how to safeguard the common, public interest before particular publics (e.g. neighbours, the immediately affected etc.).

Urbanizem in planiranje
 Neavtorski pristop
 Sodelovanje z javnostjo
 Sodelovanje z naročniki
 Sodelovanje v delovni skupini

Urbanism and planning
 Non-author approach
 Public participation
 Participation with clients
 Participation in working groups

1. (Ne)avtorstvo prostorskih aktov

Ena od ključnih značilnosti prostorskega načrtovanja in urbanističnega projektiranja je neavtorski pristop. Vodja projekta mora, namesto da bi za vsako ceno zagovarjal »svoj« projekt, zelo spretno

koordinirati prav vse sodelujoče. Poleg interdisciplinarnih delovnih skupin projektantov oz. planerjev sodelujejo še lokalna skupnost ali država kot naročnik in koordinator projekta, investitorji (če to nista država ali občina), lastniki zemljišč, neposredni sosedje in druga javnost, projektanti idejnih rešitev ipd. Zaradi tega je avtorstvo pri prostor-

skih aktih, v nasprotju z arhitekturnim projektiranjem, mnogokrat ali celo vedno povsem deljeno. Projekti se skozi postopek javnih in drugih obravnav, prostorskih konferenc ipd. lahko precej spreminjajo. Vsak od sodelujočih lahko prispeva svoje in ga sooblikuje. Kot prikaz skupnega avtorstva so v nadaljevanju naštetni vsi, ki so tvor-

no sodelovali pri predstavljenih lokacijskih načrtih in predhodnih aktivnostih.

2. Sodelovanje – sinergija ali slepa ulica

Po izkušnjah sodeč iz neavtorskega pristopa pri pripravi prostorskih aktov izhaja boljša pogajalska pozicija v postopku sprejemanja prostorskega akta, vendar je obenem smiselno in nujno vztrajati pri osnovnih usmeritvah projekta/načrta/plana, katerih spremembe bi negativno vplivale na zagotavljanje javnega interesa, ogrozile zagotavljanje ciljev projekta oz. bistveno poslabšale želen rezultat. Kljub temu da smo lahko v postopku sprejemanja akta pripravljene na večje ali manjše spremembe, smo kot projektanti odgovorni za končni rezultat.

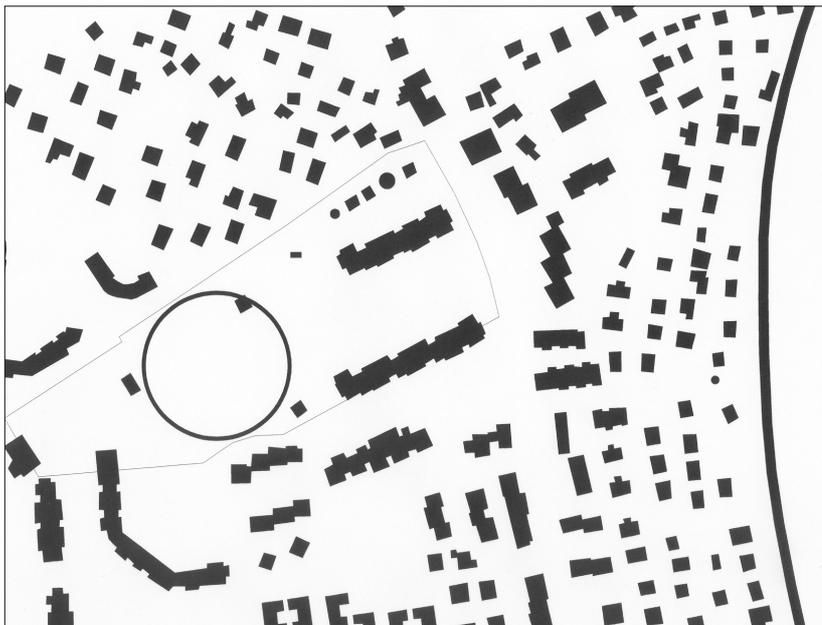
Za dober končni rezultat pa je pomembno čim bolj uspešno sodelovanje vseh sodelujočih pri pripravi in sprejemu prostorskih aktov. Niti urbanizem, če se ne nadaljuje znotraj iste delovne skupine vse do izvedbenih projektov, še manj pa planiranje nista zaprti avtorski dejavnosti. Zelo pomembno je, kako vse sodelujoče voditi do vsem najbolj sprejemljivega rezultata. Dober rezultat je pogosto odsev dobrega sodelovanja vpletenih, za slab konec pa so lahko krivi nekooperativnost sodelujočih, nepripravljenost na kompromis oz. slabo vodenje naloge in ne nujno slabe strokovne rešitve.

Upoštevati je treba spremenjene družbeno-ekonomske razmere, ki prinašajo večje zavedanje o pomenu lastništva. Žal lastniki izrabljajo pravice, premalo pa se zavedajo svojih dolžnosti. Zato smo planerji še bolj kot kdaj prej tisti, ki moramo zagovarjati javni interes. Tega pogosto ogroža zasebna, kapitalaska iniciativa, zato je že velik uspeh, če se oba interesa uskladita.

2.1 Dobra praksa sodelovanja

Območje Pod topom Novo mesto je bila klasična degradirana urbana površina v osrednjem delu največje novomeške stanovanjske soseske Mrzla dolina z več tisoč prebivalci in je dolga leta ostajala nepozidana. Glavna ovira za izgradnjo na tem območju je bila enodružinska

stanovanjska hiša sredi kompleksa, katere lastniki se niso želeli preseliti na drugo lokacijo. Preostala zemljišča so bila odkupljena in v lasti tedanje Občine Novo mesto, zdaj Mestna občina Novo mesto (v nadaljevanju MONM). Tako je površina ostajala nepozidana, deloma zaraščena, deloma zapuščena, deloma pa so se na njej naselile po-

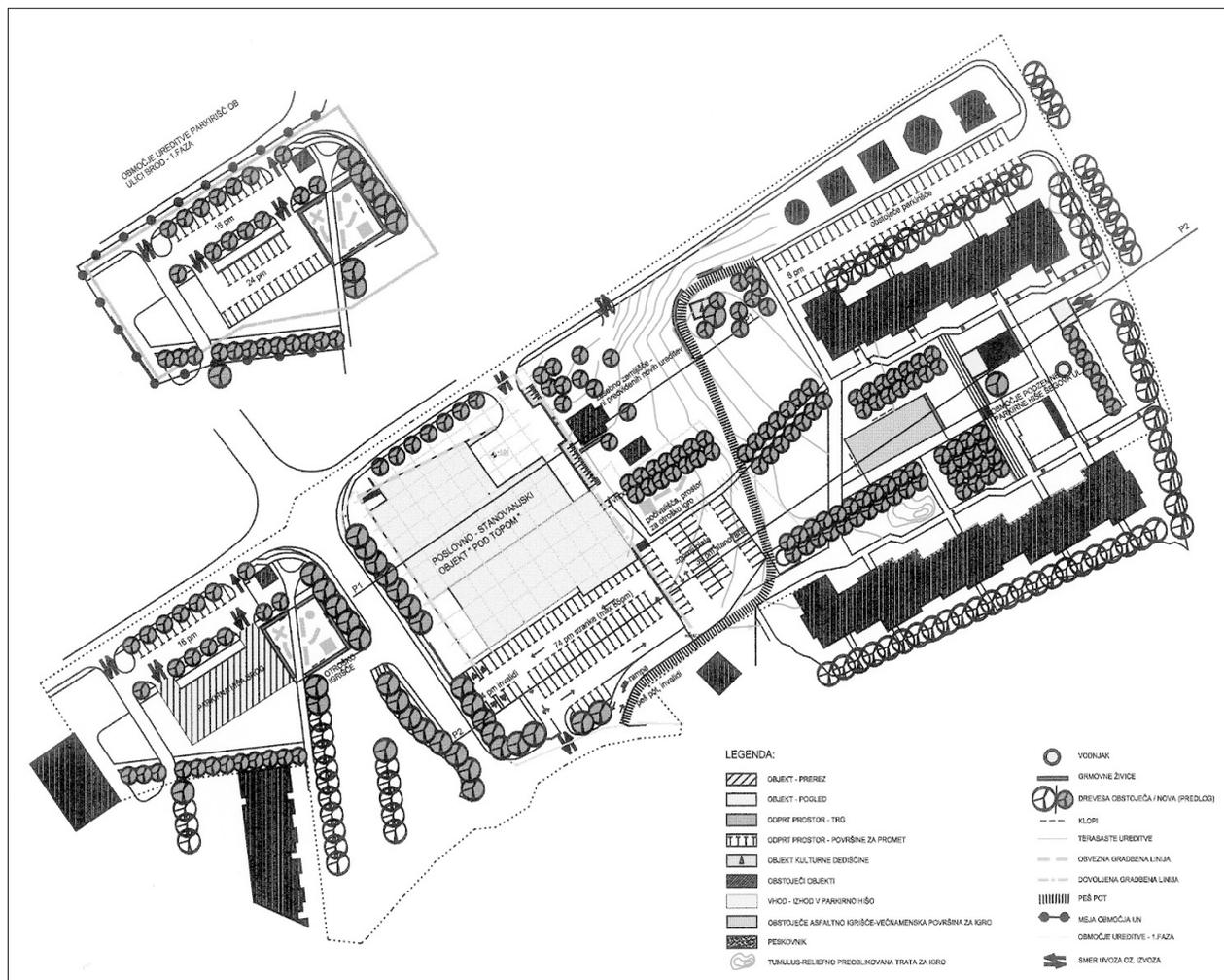
Sliki 1: Morfologija obstoječe pozidave (slika zgoraj). Meja območja ureditvenega načrta (UN) je prikazana s tanko črto. Poleg območja, predvidenega za gradnjo (označeno s krogom), sta bili v obravnavo vključeni površini za športno-parkovno ureditev in parkirišča oz. parkirni hiši pri obstoječih stanovanjskih blokih. Pogled na nepozidan prostor ob Ulici Slavka Gruma, na območje, predvideno za gradnjo (slika spodaj).

samezne začasne rabe – vrtički, odlagališče gradbenega materiala, začasni bife ipd. To je bilo še posebno moteče, ker je površina v osrednjem delu soseske in naj bi se na tem kraju oblikovalo njeno jedro. Sosesko Mrzla dolina pretežno sestavljajo stanovanjski bloki in več enodružinskih stanovanjskih hiš. Bilo je že nekaj oskrbnih in družbenih dejavnosti (trgovine osnovne preskrbe, dva vrtca, banka, gostilna, bifeji ipd.).

Obravnavani prostor v velikosti približno 4 ha je bil po osnovnem zazidalnem načrtu Mrzla dolina iz leta 1984 (izdelal Razvojnoraiziskovalni center Novo mesto) namenjen izgradnji vogalnega stanovanjskega bloka s trgovskimi oz. poslovnimi dejavnostmi v pritličju. Objekt tedaj ni bil zgrajen, čeprav so bili sklad-

no z ZN izvedeni drugi stanovanjski bloki, ki se postopoma še gradijo. V 90. letih je občina kot lastnik poskusila s povsem drugim programom z osnovno šolo. Pripravljena je bila programska zasnova za osnovno šolo in vrtec (izdelal Sava-projekt Krško) s pripadajočimi zunanjimi površinami. Predlog je pri neposrednih sosedih pa tudi v krajevni skupnosti doživel tako močno nasprotovanje, da je občina odstopila tudi od tega projekta. Razlogi za nasprotovanje so bile motnje, ki bi jih šola povzročala sredi pretežno stanovanjskega okolja, pa tudi utesnenost lokacije, ki ni omogočala širitve. Osnovna šola je bila čez nekaj let (brez vrtca, saj se je medtem število otrok zelo zmanjšalo, soseska se je postarala) urejena na primernejši lokaciji na skrajnem južnem delu soseske.

Naslednjega poskusa ureditve območja za ustrezno namembnost se je mestna občina lotila bolj premišljeno. Leta 2001 je organizirala vabljeni urbanistično-arhitekturni natečaj za pridobitev najustrežnejših rešitev za izdelavo ureditvenega načrta. Ocenjevalna komisija (v sestavi predstavnik MONM in krajevne skupnosti, člani Zbornice za arhitekturo in prostor in Društva arhitektov Dolenjske in Bele krajine) je odločila, da prve nagrade ne more podeliti, saj nobena od prispelih rešitev ni v celoti ustrezala razpisanim pogojem. Pri pripravi ureditvenega načrta je bilo zato treba smiselno upoštevati dve drugonagrajeni rešitvi (avtorjev Elite Krško in Neapolis Novo mesto), ki sta predlagali povsem različni ureditvi osnovnega objekta (trgovski kompleks in pripadajoče parkirne in druge ureditve),

Slika 2: Zazidalna situacija območja, ki je bila predlagana v predlogu dokumenta za javno razgrnitev.

in tretjenagrajeno rešitev (avtorjev Acer Novo mesto), ki je najbolj predlagala ureditev zelenih parkovnih in športnih površin.

V dveh letih po izvedbi natečaja je MONM uspelo pridobiti investitorja za nakup zemljišča in izgradnjo kompleksa – podjetje Real Novo mesto in izdelovalca ureditvenega načrta – Acer Novo mesto. Z znanim investitorjem so nastale nekatere spremembe pri programu (poslovnim in trgovskim dejavnostim so dodali stanovanja) in zato pri prostorskih rešitvah, vendar je MONM na podlagi nekajkratnih usklajevanj odločila, da je natečaj zadostna osnova za pripravo rešitve v ureditvenem načrtu. Investitor gradnje je izbral projektante Elite Krško, tako da so se projekti arhitekture in zunanjih ureditev začeli izdelovati že ob

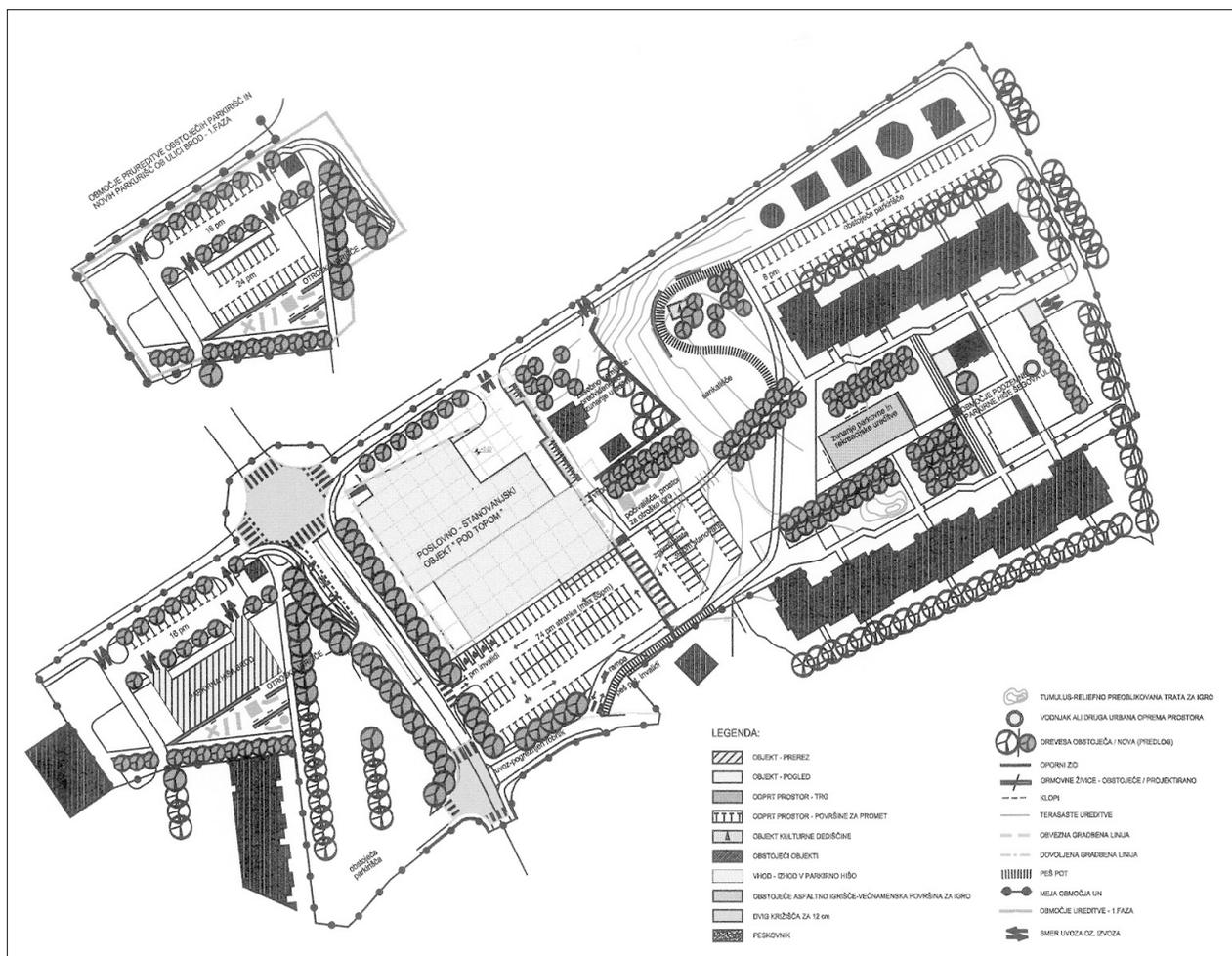
pripravi ureditvenega načrta. Za rešitve v ureditvenem načrtu smo tako imeli zadostne podlage (idejne rešitve), vse spremembe, ki so se pri postopku obravnave in sprejema UN še uvedle, pa so bile lahko takoj projektantsko preverjene.

Predlog UN je bil obravnavan na drugi prostorski konferenci in javno razgrnjen. V tem času je bila javna obravnava. Predlog je bil pripravljen tako, da je bila upoštevana ohranitev enodružinske stanovalske hiše, zaradi katere so se neuspešno končali vsi dotedanji predlogi ureditve območja. Predlagatelji UN smo bili (občina, investitor, projektanti UN) soočeni s težavo – proti predlogu so bili tokrat drugi sosedje, združeni lastniki v nizu vrstnih enodružinskih stanovaljskih hiš, ki jih je motil dovoz

do kompleksa po javni poti, doslej slepi ulici do njihovih objektov.

MONM, izdelovalci UN in investitor gradnje smo sprva želeli ohraniti prvotni predlog z le manjšimi popravki, nato pa smo se po dodatnem usklajevanju z lastniki sosednjih zemljišč domislili kompromisnega predloga, ki je zadovoljil vse strani. Dovoz do novih stanovanj je bil urejen po slepi ulici, večinski promet do trgovskih in drugih poslovnih programov v pritličnem delu kompleksa pa se je odmaknil od vrstnih hiš. Formirano je bilo novo križišče, zaradi tega so se vpelele rešitve za umirjanje prometa (dvignjeno križišče), omejitev hitrosti na 30 km/h.

Sklep: Ocenjujemo, da smo s strokovno sprejemljivim kompromisom

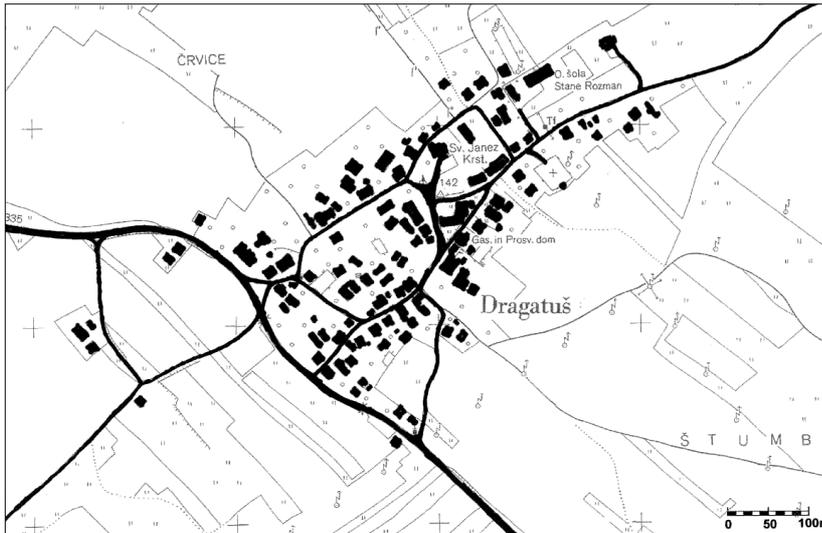
Slika 3: Desno: končna, sprejeta in usklajena zazidalna situacija, v kateri je spremenjena predvsem prometna ureditev (novo križišče in ukrepi za umiritev prometa).

razmeroma hitro in uspešno prišli do novega predloga, ki je potem dobil vso podporo in bil soglasno sprejet na občinskem svetu. Postopek se zaradi dodatnih usklajevanj ni podaljšal, predlog je bil pripravljen februarja, UN je bil sprejet maja 2004. Za ustrezen konsenz je bil potreben kompromis za vse – sosedje, ki so sprva v celoti nasprotovali gradnji, so po dodatnih usklajevanjih svoje pripombe strnili na vprašanje pove-

čanega prometa mimo svojih hiš, investitor gradnje pa se je strinjal z dodatnimi stroški zaradi novega križišča in preureditve obstoječih.

Po sprejetju UN je stekla gradnja, v roku enega leta je bil celoten kompleks z večjo samopostrežno trgovino, bifejem, pošto in manjšimi trgovinami, prostori krajevne skupnosti, stanovanji ter parkirnimi površinami in otroškimi igriščem za nove sta-

novance odprt. Ob uspešno dokončanem projektu pa je treba vendarle povedati, da je del projekta, ki bi ga morala izvesti MONM, ostal neizveden. Na območju, ki ga je obravnaval UN, so bile predlagane še ureditve parkirišč oz. dveh parkirnih hiš in parkovno-športnih površin za obstoječe stanovanjske bloke. Zasebnega investitorja za tak program ni, zato to pomeni še eno zgodbo več o neizvedenih javnih investicijah.

2.2 Primer (ne)sodelovanja javnosti

Območje za stanovanjsko gradnjo jugovzhodno od naselja Dragatuš v občini Črnomelj:

Naselje Dragatuš ima pomembnejšo vlogo v omrežju naselij občine Črnomelj. V prostorskem planu je opredeljeno kot lokalno/oskrbno središče ter spada med naselja z večjim turističnim pomenom. V njem so pomembne dejavnosti: osnovna šola, pošta, gasilski dom, trgovina, gostilne, turistična dejavnost s teniškim igrišči, pokopališče

Slika 4: Morfologija obstoječe pozidave naselja Dragatuš (slika zgoraj). Naselje in predlog njegove razširitve na jugovzhod (slika spodaj).

in drugi javni programi. Poleg tega so v naselju še ohranjena kmečka dvorišča s stanovanjskimi hišami in gospodarskimi objekti, zgrajenih pa je tudi precej novejših stanovanjskih in gospodarskih objektov. Število prebivalcev v naselju narašča (od l. 1981, ko je bilo 225 prebivalcev, do l. 2001, ko jih je bilo 271). Novejši zazidalni vzorec je gradbena enota s stanovanjsko hišo, ki ima večinoma na parceli tudi pomožni objekt.

Naselje je obkroženo z najboljšimi kmetijskimi zemljišči, zato so si prebivalci dolgo prizadevali, da bi pridobili večje površine za predvsem stanovanjsko gradnjo, nujni pa sta bili tudi razširitev pokopališča in ureditev poslovnega objekta. Krajevna skupnost in krajanji so predlagali širitve naselja na vse strani. Urbanistična presoja v okviru sprememb prostorskega plana je pokazala, da je najbolj smiselna širitev naselja na južno stran. Zato je bila leta 2002 pripravljena programska zasnova (pripravil Acer Novo mesto), ki je bila osnova za spremembo družbenega plana občine Črnomelj. Pri konceptu pozidave območja je bila upoštevana logika notranje strukture Dragatuša. Predlog širitve je bil preslikava dela naselja proti jugu, z novo obodno cesto in obcestno pozidavo. Predlog, ki je dobil podporo občine in krajevne skupnosti, je bil vključen v sklop sprememb plana. Po usklajevanjih z vsemi pristojnimi nosilci urejanja prostora in po dodatnem usklajevanju z ministrstvom za kmetijstvo je bil predlog spremembe kmetijskih zemljišč v stavbna sprejet za približno 7 ha zemljišč.

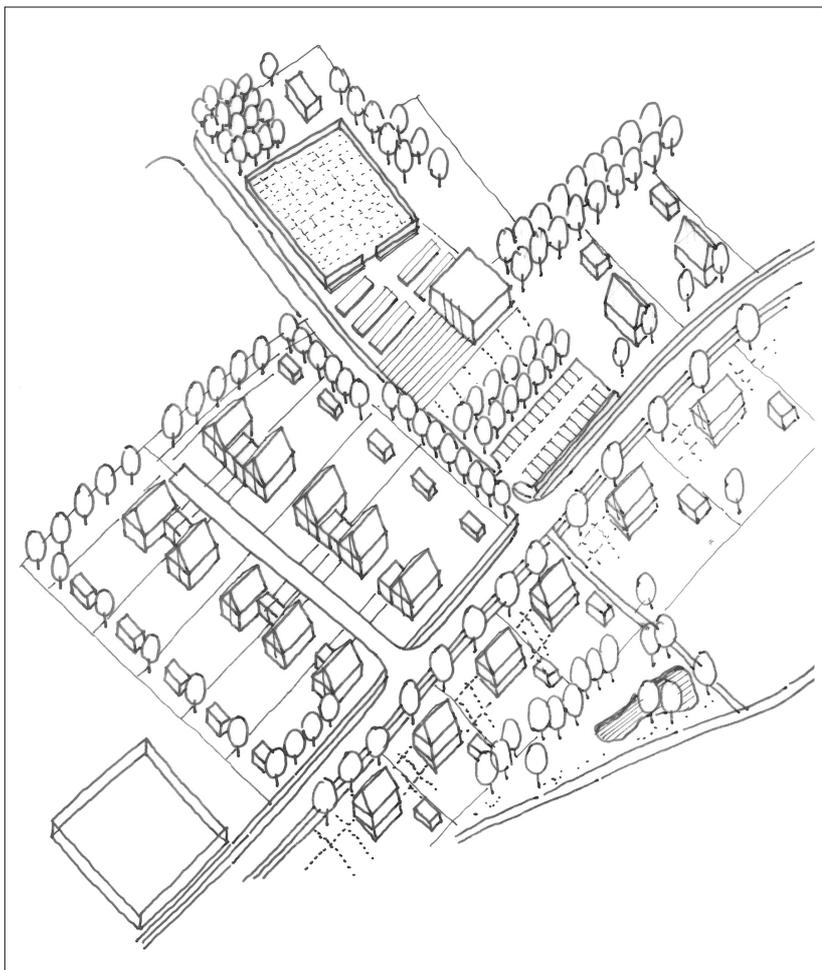
Dobro leto kasneje je občina Črnomelj že v sklopu izdelave občinskega lokacijskega načrta (v nadaljevanju OLN) javno razgrnila predlog OLN. Ker je bila rešitev s programsko zasnovo že usklajena s krajevno skupnostjo v postopku spremembe planskih aktov, je občina pregledala idejne rešitve prostorske ureditve OLN in izbrala eno od dveh

predlaganih variant zazidalne in prometne situacije. V predlogu so bile predvidene kompleksna stanovanjska in poslovno-stanovanjska gradnja ter ureditev pokopališča. Načrtovana je bila tudi vsa potrebna infrastruktura, nova obodna cesta ter notranje prečne povezovalne ceste, peš poti in pločniki.

Na javni obravnavi smo pripravljavci in načrtovalci (predstavniki občine in projektanti) doživeli presenečenje. Mnenja sosedov in lastnikov zemljišč so se v letu od sprejetja planskega akta spremenila. Tokrat so bili skoraj soglasno in povsem proti predlaganim rešitvam, ki so bile podobne z njihove strani potrjeni programski zasnovi. Po javni obravnavi, na kateri konsenza ni bilo možno doseči, in po dodatnih razgovorih, ki jih je s pripombodajalci vodila občina, smo ugo-

tovili, da je edino smiselno (predvsem zaradi nujnosti širitve pokopališča in gradnje poslovnega objekta) ohraniti manjši del predlaganega OLN, kjer večjih pripomb ni bilo. Tako smo upoštevali večino pripomb in pripravili nov predlog OLN in ponovno javno razgrnitev.

Zaradi pripomb se je območje obravnave OLN s približno 7 ha zmanjšalo na 1,2 ha. Prejšnji predlog ureditve za približno 40 objektov se je zmanjšal na le 8 stanovanjskih hiš, območje pokopališča pa v okviru zemljišč, ki jih je krajevna skupnost že pridobila. Tudi drugo javno razgrnitev so krajanji sprejeli s številnimi pripombami, vendar so bile to načeloma različne zahteve po mejnih ureditvah, od katerih se je občina odločila upoštevati nekatere najbolj utemeljene ali najbolj nujne.

Slika 5: Aksonometrični pogled na osrednji del nove pozidave – faza predlog.

Sliki 6: Zazidalna situacija območja, ki je bila predlagana v predlogu dokumenta za javno razgrnitev, in končna, sprejeta in usklajena zazidalna situacija. V končni situaciji je območje zmanjšano na približno šestino, znotraj lokacijskega načrta so ostali stanovanjski objekti, kjer lastniki zemljišč niso bili proti, in del območja javnega pomena – širitev pokopališča, poslovilni objekt in spremljajoče ureditve.

2.3 Sklep

Rezultat OLN je za naročnika nezadovoljiv, hkrati pa je za projektante in naročnika predvsem dobro opozorilo. Izkušnja je kljub vsemu dragocena, neuspešnih projektov, ki propadejo zaradi nasprotovanj javnosti, pravzaprav niti ni tako malo. Očitno se lahko javnost tudi povsem premisli. Načrtovalci in občina smo bili še posebno nepripravljeni, saj nasprotovanje ni bilo pričakovano.

Treba je sicer povedati, da so krajan v postopku sprememb plana predlagali tudi druge smeri širitve naselja, posebno širitev na zadružne njive proti vzhodu. Ta širitev je bila po urbanističnih kriterijih ocenjena kot manj sprejemljiva, vendar jo zdaj podpira največ krajanov. Morda tudi zato, ker niso lastniki zemljišč in ker je lokacija bolj odmaknjena od obstoječih stanovanjskih hiš.

3. Ugotovitve in predlogi

Planiranje je razvojni proces, odločitve se lahko zaradi spremenjenih razmer tudi spreminjajo, prilagajajo ali pa se predlogi ponovno obudijo v novih lastniških in drugih pogojih. Zato je v primeru naselja Dragatuš težko reči, ali bo občina v prihodnosti ugodila krajanom in jim zagotovila zelene stanovanjske parcele na drugi strani naselja. Še težje je predvideti, ali se bodo morda tudi tam našli nasprotniki. Naselje je ne nazadnje le nekaj kilometrov od občinskega središča mesta Črnomlja, zato bo verjetno bolj smiselno krepiti to urbano središče in v njem zagotavljati nove večje stanovanjske površine. Izkazuje se, da je bilo ruralno naselje s približno 300 prebivalci nepripravljeno na skoraj 100 novih prebivalcev, kljub sprva velikim apetitom krajevne skupnosti in krajanov po zazidljivih parcelah.

4. Sklep

Prostorsko načrtovanje je transdisciplinarno skupinsko delo, prostorski planerji morajo predvsem delovati v korist celotne skupnosti, kot pravi Nova Atenska listina, 2003, ki navaja tudi obveze za planerje. Ti se glede na področje delovanja in naloge delijo na znanstvenike, načrtovalce, politične svetovalce in upravitelje.

Naloge planerjev znanstvenikov (*angl. the planner as a scientist*) so vzdrževanje baz podatkov, izobraževanje o sodobni planerski teoriji, raziskavah in praksi, spodbujanje kritične diskusije ipd. Planerji načrtovalci in vizionarji (*angl. the planner as a designer and as a visionary*), ki naj delujejo pod geslom »misli lokalno, deluj globalno«, oblikujejo variantne in alternativne rešitve za specifične probleme lokalnega okolja ob upoštevanju lokalne identitete in nosilnih zmogljivosti okolja ter preveritvi izvedljivosti programov, razvijajo priložnosti za vse uporabnike in za prihodnji razvoj ter poudarjajo dolgoročne vizije pred kratkoročnimi interesi.

Komentar: to so planerji in urbanisti, ki delujejo(mo) v praksi. Od naštetih nalog in obvez, ki jih določa listina, je morda pri našem delu v praksi največji problem zagotavljanje javnih interesov, dolgoročnih družbenih koristi pred kratkoročnimi zasebnimi interesi oz. interesi kapitala. Planerji in urbanisti to poslanstvo bolj ali manj zagnano izpolnjujejo(mo), problemi pa ponavadi nastanejo tedaj, ko se zasebni interesi postavljajo pred javne. Koliko moči imajo planerji in urbanisti še po tem oziroma kljub temu, pa je že odvisno od naslednje skupine planerjev urbanistov.

Za planerje politične svetovalce in posrednike (*angl. the planner as a political advisor and mediator*) je bistveno spoštovanje načel solidarnosti in enakosti v odločitvenih

procesih v zvezi s planiranimi rešitvami in pri njihovi implementaciji. Morali bi biti dobra strokovna podpora oblastem, jim svetovati objektivno, jih obveščati o planerskih in urbanističnih predlogih ter o njihovih vplivih in posledicah s poudarkom na javnih koristih in javni blaginji. V procesih načrtovanja je njihova naloga koordinirati planerske procese, omogočiti sodelovanje javnosti ter soudeležbo lokalnih oblasti, investitorjev in zasebnikov. Sodelovati morajo z vsemi vpletenimi strankami v iskanjih konsenza in kompromisnih rešitev ter razvijati ustrezno komunikacijo med bodočimi uporabniki načrta, projekta. Komentar: gre za strokovne uslužbenke in svetovalce v državni in lokalni upravi oz. za druge strokovne svetovalce javnih služb. Načeloma lahko ugotovimo, da v Sloveniji ta mesta zasedajo zelo različno izobraženi in izkušeni strokovnjaki, od njih pa je zelo odvisen uspeh projektov, ki jih koordinirajo. Mnogokrat so bolj ključni za uspešno dokončanje projekta od samih planerjev oblikovalcev, saj kot koordinatorji vplivajo na vsebino, potek in dokončanje projekta. Vodijo postopke, jih nadzirajo, usmerjajo in koordinirajo rešitve med vsemi vpletenimi v projekt – med odgovornimi kadri uprave, izdelovalci planov in načrtov, investitorji in prizadetimi krajanji.

Liljana Jankovič Grobelšek, univ. dipl. inž. arh., ACER Novo mesto, d. o. o.
E-pošta: liljana.jankovic@acer.si

Literatura in viri:

- Agenda Habitat, Carigradska deklaracija, Deklaracija Svetovnega zbora mest in lokalnih uprav, 1996: 2. Konferenca Združenih narodov o človekovih naseljih – Habitat II. (Naslov izvirnika: United Nation Conference on Human Settlements 2. Prevod: A. Rant, J. Oštir) Carigrad, Turčija, ur: Šarec, A. Ministrstvo za okolje in prostor Urad RS za prostorsko planiranje, Ljubljana.
- Koželj, J., 1998: Degradirana urbana območja, Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje, Ljubljana.
- The New Charter of Athens, 2003: Vision for Cities in the 21st century. The European Council of Town Planners', Lizbona. [Http://www.ceu-ectp.org/e/athens/](http://www.ceu-ectp.org/e/athens/)
- Zazidalni načrt Mrzla dolina. Naročnik Občina Novo mesto, izdelali: Razvojnoraziskovalni center Novo mesto, 1984.
- Zaključno poročilo Urbanistično-arhitekturnega natečaja za pridobitev najustreznejših rešitev za izdelavo ureditvenega načrta Pod topom na Drski v Novem mestu. Razpisovalci: Mestna občina Novo mesto v sodelovanju z Društvom arhitektov Dolenjske in Bele krajine (DAD), junij 2001.
- Ureditveni načrt Pod topom na Drski v Novem mestu. Naročnik: Mestna občina Novo mesto, izdelali: Acer Novo mesto, d. o. o., 2004.
- Spremembe in dopolnitve prostorskih sestavin dolgoročnega in družbenega plana občine Črnomelj. Naročnik: Občina Črnomelj. Izdelal: Acer Novo mesto, 2003.
- Strokovne podlage za poselitev: 1.del – območje celotne občine, Naročnik: Občina Črnomelj. Acer Novo mesto, 2002.
- Strokovne podlage za poselitev in posebne strokovne podlage: 2.del – naselja. Naročnik: Občina Črnomelj. Acer Novo mesto, 2002.
- Programska zasnova za občinski lokacijski načrt Dragatuš 1. faza. Naročnik: Občina Črnomelj, izdelali: Acer Novo mesto, d. o. o., 2002.
- Občinski lokacijski načrt Dragatuš 1. faza. Naročnik: Občina Črnomelj, izdelali: Acer Novo mesto, d. o. o., 2006.